

Миодраг Н. Симовић*
Драган Јовашевић**

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

**ЗАШТИТА ПРАВА НЕОСНОВАНО ОСУЂЕНОГ ЛИЦА
И ЛИЦА НЕОСНОВАНО ЛИШЕНОГ СЛОБОДЕ У
КРИВИЧНОМ И ПРЕКРШАЈНОМ ПРАВУ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

doi: 10.7251/SPMSR1750081S

Апстракт: Као посљедица извршеног кривичног дјела или прекршаја јавља се примјена казних (кривичних или прекршајних) санкција према његовом учиниоцу. Оне се најчешће састоје у одузимању или ограничавању права осуђеног лица - права на слободу кретања за, у судској пресуди, одређено вријеме. Међутим, могуће је да претходно изречена казнена санкција касније у поступку по ванредним правним лијековима буде опозвана. Тада се ради о неосновано осуђеном (у кривичном праву) или неосновано кажњеном (у прекршајном праву) лица. Таквом лицу припадају одређена права која имају за циљ да заштите његова људска права и слободе, а састоје се у потпуном или дјелимичном уклањању свих штетних посљедица претходне осуде или изречене казне. О појму, карактеристикама, начину и поступку остварења права лица која су неосновано осуђена и неосновано лишена слободе у кривичном поступку или неоправдано кажњена у прекршајном поступку говори се у овом раду.

Кључне ријечи: неоправдана осуда, неоправдана казна, осуђено лице, закон, накнада штете, морално задовољење, суд.

1. ПОСЉЕДИЦЕ НЕОСНОВАНОГ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

У члану 5 став 5 Европске конвенције за заштиту људских права основних слобода изричито се предвиђа да свако ко је жртва хапшења или лишавања слобода противно одредбама овог члана, има право на обештећење. Одредбе о праву на накнаду ове штете садржи и члан 3 Протокола број 7 уз ову конвенцију који утврђује да ако је неко лице правноснажном пресудом осуђено због кривичног дјела и ако је касније његова пресуда била укинута или је био помилован због тога што нека нова или новооткривена чињеница неспорно указује да се ради о судској грешки, лице које је претрпјело казну као посљедицу такве осуде, добиће накнаду у складу са законом или праксом односне државе, осим ако се не докаже да је оно у потпуности или дјелимично одговорно за то што неспорна чињеница није била благовремено откривена.

За случајеве незаконитог или неосновано одређеног лишења слободe или неосноване осуде кривично и прекршајно (материјално и процесно) законодавство је изричито предвидјело три института којима се, с једне стране, покушава успоставити претходно нарушено правно стање и, с друге стране, отклонити настале штетне посљедице стања лишености слободe¹. Најтеже од свих погрешки органа правосуђа су, управо, оне које доводе до неоправдане осуде или до неоснованог лишења слободe другог лица.² Управо ради отклањања штете (материјалне и нематеријалне) која може да настане као посљедица неоправдане осуде или неоснованог лишења слободe, Устав Републике Србије³ из 2006. године је, у другом дијелу под називом „Људска и мањинска права и слободe“ (члан 35), утврдио

* Судија Уставног суда Босне и Херцеговине и редовни професор Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, дописни члан Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, инострани члан Руске академије природних наука и члан Европске академије наука и умјетности.

** Редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу.

1 Види Тихомир Васиљевић и Момчило Грубач. *Коментар Законика о кривичном поступку*. (Београд: 2014). 978-1008.

2 Види Давор Крапац и Сњежана Багић. „Право на накнаду штете због неоправдане осуде или због неутемељеног хапшења или притварања, те његова савремена уставноправна и казненоправна регулација“, у *Зборник Правног факултета у Загребу*. *Vol. 62, No. 5-6*. (Загреб: 2012), 1237-1281.

3 “Службени гласник Републике Србије“ број 98/06.

право на рехабилитацију и на накнаду штете овог лица⁴. Према овом уставном рјешењу, лице које је без основа или незаконито лишено слободе, притворено или осуђено за кажњиво дјело (кривично дјело, као и друге врсте јавноправних деликата⁵) има право на рехабилитацију, накнаду штете од Републике Србије и друга права која су утврђена законом⁶. При томе је одређено да свако има право на накнаду материјалне и нематеријалне штете коју му је незаконитим или неправилним радом проузроковао државни орган, ималац јавног овлашћења, орган аутономне покрајине или орган јединице локалне самоуправе⁷. Закон, такође, одређује услове под којима оштећени има право да захтијева накнаду штете и непосредно од лица које је такву штету непосредно својим чињењем или нечињењем проузроковало⁸.

Слична рјешења су предвиђала и ранија уставна рјешења у Републици Србији. Тако је, према члану 14 став 8 раније важеће Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама Државне заједнице Србија и Црна Гора из 2003. године⁹, свако лице које је било незаконито лишено слободе - имало „право на накнаду штете“. Идентично рјешење је садржавао и члан 23 ранијег Устава Републике Србије из 1990. године¹⁰

4 Види Драгољуб Димитријевић. *Кривично процесно право*. (Београд: 1971). 310-313.

5 Види Иво Крбек. „Одговорност државе за штету“. *Југословенска академија наука и умјетности*, Загреб, 300 књ, књ. V, (1954). 163; Наташа Мрвић – Петровић, Н. Михаиловић, З. Петровић. *Вануговорна одговорност државе за штету причињену њеним грађанима*. (Београд: Војноиздавачки завод и Институт за упоредно право, Београд, 200). 91 и 92; и Драгољуб Кавран. „Одговорност за штету нанијету радом управе у упоредном праву са посебним освртом на англосаксонско право“. *Правни живот, том II, (11-12)*, (1992). 1932-1933.

6 Види Велимир Иванчевић. „Одговорност државе за штету нанесену грађанима противправним понашањем службених особа“. *Наша законитост, (1-2)*, (1964). 24-38.

7 Види Наташа Мрвић-Петровић и Здравко Петровић. „Накнада штете због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде у страним законодавствима“. *Страни правни живот, (3)*, (2010). 7-32.

8 Види Јадранко Црнић. „Накнада штете особама неоправдано осуђеним и неосновано лишеним слободе“. *Информатор, (1975)*. 291.

9 Ову повељу је на основу чл. 8 и 61 Уставне повеље Државне заједнице Србија и Црна Гора, усвојила Савезна скупштина на сједници Вијећа грађана од 28. фебруара 2003. године и на сједници Вијећа република од 28. фебруара 2003. године. Објављена је у „Службеном листу Србије и Црне Горе“ број 1/03.

10 „Службени гласник Републике Србије“ број 1/90.

који је гласио: „Лице које је неосновано осуђено за кривично дјело или је без основа било лишено слободе, има право на рехабилитацију, на накнаду штете из јавних прихода, као и друга права утврђена законом“.

Законик о кривичном поступку Републике Србије из 2011. године¹¹ као посебну врсту некривичних поступака у глави XXV (чл. 583-595) предвиђа поступак под називом „Поступак за остваривање права лица неосновано лишеног слободе или неосновано осуђеног“¹². Према овим законским рјешењима, као лица која су неосновано лишена слободе, сматрају се слjedeћа лица (члан 584 Законика о кривичном поступку)¹³: (1) које је било лишено слободе, а није дошло до покретања поступка, или је правноснажним рјешењем поступак обустављен или је оптужба одбијена, или је поступак правноснажно окончан одбијајућом или ослобађајућом пресудом, (2) које је издржавало казну затвора, а поводом захтјева за понављање кривичног поступка или захтјева за заштиту законитости изречена му је казна затвора у краћем трајању од издржане казне или му је изречена кривична санкција која се не састоји у лишењу слободе или је оглашено кривим, а ослобођено од казне, (3) које је било лишено слободе дуже него што траје кривична санкција која се састоји у лишењу слободе која му је изречена и (4) које је усљед грешке или незаконитог рада органа поступка лишено слободе или је лишење слободе трајало дуже или је дуже задржано у заводу ради извршења кривичне санкције која се састоји у лишењу слободе.

Са лицем које је неосновано лишено слободе изједначено је и лице које је у спроведеном кривичном поступку неосновано осуђено. У смислу члана 585 Законика о кривичном поступку, неосновано осуђеним лицем се сматра лице према коме је била правноснажно изречена кривична санкција

11 “Службени гласник Републике Србије“ бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14. У даљем тексту: Законик о кривичном поступку.

12 Види Драго Станковић. „О рехабилитацији невинно осуђених због политичких деликата“. *Безбједност и друштвена самозаштита*, (4), (1987). 67-74.

13 Својеврсну гаранцију од незаконитог затварања и злоупотребе лишења слободе пружају и релевантни међународни правни акти као што су: Међународни пакт о грађанским и политичким правима из децембра 1966. године („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори“ број 7/71) и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима („Службени лист Србије и Црне Горе - Међународни уговори“ број 9/03) који се на основу члана 18 Устава Републике Србије, односно ранијег члана 10 Уставне повеље Државне заједнице Србија и Црна Гора непосредно примјењују у правном систему Републике Србије, односно према члану 16 Уставне повеље имају и примат у примјени над националним, домаћим правом.

или које је оглашено кривим, али је ослобођено од казне, а поводом ванредног правног лијека је нови кривични поступак правноснажно обустављен или је оптужба правноснажно одбијена или је кривични поступак окончан правноснажном ослобађајућом пресудом.

Лице које је неосновано лишено слободе или је неосновано осуђено има одређена права која може да оствари под условима прописаним у Законику о кривичном поступку¹⁴. То су¹⁵: (1) право на поништавање уписа неосноване осуде у казненој евиденцији, (2) право на накнаду штете, (3) право на морално задовољење и (4) право на признавање радног стажа или стажа осигурања¹⁶.

2. ПОНИШТАВАЊЕ УПИСА НЕОСНОВАНЕ ОСУДЕ У КАЗНЕНОЈ ЕВИДЕНЦИЈИ

2.1. Појам и карактеристике евиденција

Кривични законик Републике Србије¹⁷, у глави XII под називом „Рехабилитација, престанак правних посљедица осуде и давање података из казнене евиденције“, предвиђа у члану 102 посебну кривичноправну мјеру *sui generis* под називом „Садржај и давање података из казнене евиденције“¹⁸. Наиме, у циљу заштите осуђених лица и спречавања евентуалних злоупотреба, Кривични законик предвиђа вођење казнене евиденције, њену садржину, као и могућност сазнавања података из ових евиденција од стране одређених лица. Тако, према члану 102 Кривичног законика, казнена еви-

14 Види Светозар Златановић. „Поступак за накнаду штете, рехабилитацију и остваривање других права лица неоправдано осуђених и неосновано лишених слободе“, *Судска пракса*, (7-8), (1996). 68-74.

15 Види Драган Јовашевић и Вељко Икановић. *Кривично процесно право*. (Бања Лука: 2016). 134-164.

16 Види Војислав Спаић. „Питање накнаде неимовинске штете у нашем праву“. *Архив за правне и друштвене науке*. (1-2), (1953), 125; и Петар Кларић. „Нематеријална штета у њемачком грађанском праву“, у *Зборник Правног факултета у Загребу*, 40 (5-6), (Загреб: 1990). 767-768.

17 “Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14. У даљем тексту: Кривични законик.

18 Драган Јовашевић. *Кривични законик Републике Србије са коментаром*. (Београд: 2003). 151.

денција садржи¹⁹: (1) личне податке о учиниоцу кривичног дјела, (2) податке о кривичном дјелу за које је осуђен, (3) податке о казни, условној осуди, судској опомени или ослобођењу од казне, (4) податке о опроштеној казни, (5) податке о правним посљедицама осуде, (6) касније измјене података који су већ садржани у евиденцији, (7) податке о издржавању казне и (8) податке о поништењу евиденције о погрешној осуди.

Подаци из казнене евиденције се, према овим законским рјешењима, могу дати само одређеним органима или лицима²⁰, и то: (1) суду, (2) јавном тужилаштву и (3) полицији, али само у вези са кривичним поступком који се води против лица које је раније било осуђено, (4) надлежним органима за извршење кривичних санкција, (5) надлежним органима који учествују у поступку давања амнестије, помиловања, рехабилитације, престанку правних посљедица осуде и условног отпуста и (6) органима старатељства када је то потребно ради вршења послова из њихове надлежности. Подаци из казнене евиденције се могу дати и другим државним органима који су надлежни за откривање и спречавање извршења кривичних дјела - када је то посебним законом прописано²¹. На образложени захтјев, ови подаци могу се дати и другим државним органима, предузећима, као и другим организацијама или предузетнику ако још трају одређене правне посљедице осуде или мјере безбједности, под условом да за то постоји њихов оправдан интерес који је заснован на закону. При томе се подаци из казнене евиденције могу давати и грађанима (заинтересованим лицима) као доказ о њиховој осуђиваности, односно неосуђиваности. И на крају, Кривични законик је изричито предвидио да се подаци о брисаној осуди не могу давати никоме.

Поред казнене евиденције која је општег карактера јер се односи на сва осуђена лица и за сва учињена (и пресуђена) кривична дјела и која је прописана у Кривичном законнику, постоји још једна „посебна казнена евиденција“. Она се односи на учиниоце посебне врсте кривичних дјела. Наиме, Закон о посебним мјерама за спречавање вршења кривичних дјела против полне слободе према малољетним лицима Републике Србије²² из априла 2013. године (чл. 13-15) је предвидио вођење посебне евиденције и

19 Види Драган Јовашевић. *Кривично право, Општи дио*. (Ниш: 2012), 348-350.

20 Борислав Петровић, Драган Јовашевић, Амила Ферхатовић. *Кривично право 1*. (Сарајево: 2015). 393.

21 Види Драган Јовашевић и Вељко Икановић. *Кривично право Републике Српске, Општи дио*. (Бања Лука: 2012), 334-336.

22 “Службени гласник Републике Србије“ број 32/13.

правила о доступности података из ове евиденције, ако се ради о лицима која су осуђена за сљедећа кривична дјела против полне слободе према малољетним лицима: а) силовање; б) обљуба над немоћним лицем; в) обљуба са дјететом; г) обљуба злоупотребом положаја; д) недозвољене полне радње; ђ) подвођење и омогућавање вршења полног односа; е) посредовање у вршењу проституције; ж) приказивање, прибављање и посједовање порнографског материјала и искориштавање малољетног лица за порнографију; з) навођење малољетног лица на присуствовање полним радњама и и) искориштавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дјела против полне слободе према малољетном лицу.

О осуђеним лицима за наведена кривична дјела води се „посебна евиденција“ која садржи сљедеће податке: (1) име и презиме осуђеног, (2) јединствени матични број грађана осуђеног, (3) адресу пребивалишта осуђеног, (4) податке о запослењу осуђеног, (5) податке о значају за физичко препознавање осуђеног и његове фотографије, (6) ДНК профил осуђеног, (7) податке о кривичном дјелу и казни на коју је осуђен, (8) податке о правним посљедицама осуде и (9) податке о спровођењу посебних мјера.

Посебну евиденцију о учиниоцима кривичних дјела против полне слободе малољетника води Управа за извршење кривичних санкција (члан 14). Сви државни и други органи, правна лица и предузетници су дужни да у року од три дана од дана прибављања података о којима се води посебна евиденција, те податке доставе овлашћеном лицу Управе за извршење кривичних санкција који о томе води посебну евиденцију. Ови подаци се воде трајно и не могу се брисати. Подаци из посебне евиденције (члан 15) се могу дати сљедећим органима²³: (1) суду, (2) јавном тужиоцу и (3) полицији, али само у вези са кривичним поступком који се води против лица које се налази у посебној евиденцији, (4) надлежној организационој јединици полиције и (5) организационој јединици Управе за извршење кривичних санкција која је надлежна за третман и алтернативне санкције када је то потребно за вршење послова из њихове надлежности.

Подаци из посебне евиденције се могу на образложени захтјев дати и другом државном органу, предузећу, другој организацији или предузетнику под сљедећим условима: а) ако још трају правне посљедице осуде

23 Види Милан Степановић. „Рехабилитација, брисање осуде и услови за давање података из казнене евиденције“. *Безбједност*, (3), (1977). 292-301.

и б) ако за то постоји оправдани интерес заснован на закону. Државни и други органи, правна лица и предузетници који раде са малољетним лицима дужни су да затраже податак да ли је лице које треба да заснује радни однос код њих, односно да обавља послове са малољетним лицима - уписано у посебну евиденцију. Подаци из посебне евиденције се могу дати и иностраним државним органима у складу са међународним споразумом. На податке који су садржани у посебној евиденцији се примјењују одредбе закона који уређује заштиту података о личности и тајност података.

2.2. Поништавање уписа неосноване осуде

У случају осуде одређеног лица за законом прописано кривично дјело, подаци о његовој осуди се уводе у општу или посебну казнену евиденцију. Стога је логично да се у случају „неосноване“ осуде, такви подаци садржани у наведеним евиденцијама бришу. Тако је Законик о кривичном поступку (члан 586) изричито одредио да суд који је у кривичном поступку судио у првом степену доноси, по службеној дужности, рјешење којим се поништава упис неосноване осуде у казненој евиденцији²⁴. Ово рјешење се, без одлагања, доставља органу који је надлежан за вођење казнене евиденције. При томе је одређено да се о поништеном упису неосноване осуде не смију никоме давати подаци из казнене евиденције²⁵.

Како би се у потпуности обезбиједила заштита неосновано осуђеног лица од сазнавања података о таквој осуди, у члану 587 Законика о кривичном поступку је предвиђена забрана коришћења података из списка предмета. Наиме, лице коме је у складу са одредбама Законика о кривичном поступку дозвољено разматрање и преписивање списка кривичног предмета који се односе на неосновано лишење слободе или на неосновану осуду, не може употријебити податке из тих списка на начин који би био штетан за остваривање права неосновано ухапшеног или неосновано осуђеног лица. Зато је предсједник суда дужан да на ово упозори лице коме је дозвољено разматрање списка оваквог предмета. Ово упозорење се обавезно уноси у спис предмета, уз потпис тог лица.

24 Види Драгослав Вујаклија. „Друштвена рехабилитација лица која су неоправдано осуђена и неосновано лишена слободе“. *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, (1-2), (1983). 83-92.

25 Види Миодраг Симовић и Владимир Симовић. *Кривично процесно право, Посебни дио*. (Источно Сарајево: 2013). 277-280.

3. НАКНАДА ШТЕТЕ

3.1. Појам и врсте штете

Лице које је неосновано лишено слободе или неосновано осуђено има првенствено право на накнаду проузроковане штете²⁶. Ова лица могу тражити, у одговарајућем поступку, накнаду цјелокупне имовинске и неимовинске штете, под условом да између настале врсте, облика и износа штете и неоправдане осуде или неоснованог лишења слободе постоји објективна и непосредна узрочно-посљедична веза и под условом да до дана подношења овог захтјева није наступила застарјелост потраживања.

Као посљедица неоправдане осуде или неоснованог лишења слободе могу се јавити различите врсте, облици и износи штете²⁷. Тешко је замислити да у оваквом случају не наступи баш никаква штета. У Законнику о кривичном поступку предвиђеном поступку накнађује се свака врста настале штете - и имовинска и неимовинска²⁸, а право на накнаду штете сматра се као једно од основних људских права²⁹. Та штета се може јавити у сљедећим облицима³⁰: (1) изгубљена или умањена зарада, (2) накнада за неискоришћена права која припадају раднику из радног односа (гдје се убрајају: право накнаде за изгубљени дјечји додатак, право накнаде за одвојени живот, неискоришћено право на годишњи одмор, изостало напредовање у служби), (3) накнада за оштећено или погоршано здравствено стање због издржавања казне или задржавања у затвору или за изгубљену здравствену

26 Види Момчило Грубач. *Накнада штете за неоправдану осуду и неосновано лишење слободе*. (Београд: 1979). 89-102.

27 Види Јосип Весел. *Накнада за неоправдано одређени притвор и истражни затвор*. (Љубљана: 1927). 5-19.

28 Према одлуци Жупанијског суда из Загреба, Гж 6602/95 од 21. јануара 1997. године: "При досуђивању висине накнаде за нематеријалну штету, води се рачуна о околностима конкретног случаја, као што су: специфични услови издржавања притвора: трајање притвора; боравак у самици или у просторији с посебно великим бројем притворених, односно осуђених особа; раздвајање из породице; могућност посјеђивања породице и родбине; коришћење дневне штампе и сл.; доб и занимање тужиоца и јачина душевних болова које је због притвора трпио".

29 Види Грубач. *Накнада штете за неоправдану осуду и неосновано лишење слободе*. 119-132.

30 Види Тихомир Васиљевић и Момчило Грубач. *Коментар Законика о кривичном поступку*. (Београд: 2014). 985-989.

заштиту, (4) накнада издатака око слања пакета са храном и другим потребама осуђенику (притворенику) и накнада путних трошкова око посјета овим лицима, (5) накнада за прекинуто школовање и одлагање запослења, (6) накнада трошкова првобитног кривичног поступка, (7) накнада плаћене новчане казне, (8) накнада за испуњени имовинскоправни захтјев из неоправдане осуде, (9) накнада за неосновано извршење мјере безбједности, (10) накнада за неосновано извршење васпитне мјере и (11) накнада нематеријалне штете³¹ (за душевне патње које су настале због повреде части, угледа, слободе и права личности, за претрпљени страх већег интензитета).

Изузетно, Законик о кривичном поступку не предвиђа могућност накнаде штете за³²: (1) лице које је само својим недозвољеним поступцима проузроковало лишење слободе, (2) ако је до обуставе кривичног поступка или до одбијања оптужбе³³ дошло због тога што је у новом кривичном поступку оштећени као тужилац или као приватни тужилац одустао од гоњења или што је оштећени одустао од приједлога за кривично гоњење, а до таквог одустанка је дошло на основу његовог споразума са окривљеним и (3) ако је кривични поступак обустављен усљед смрти окривљеног. И неосновано осуђено лице нема права на накнаду штете у сљедећим случајевима³⁴: (1) ако је својим лажним признањем или на други начин намјерно проузроковало своју осуду,³⁵ осим ако је на то било принуђено и (2) ако је до обуставе кривичног поступка или одбијања оптужбе дошло због тога што је у новом поступку оштећени као тужилац, односно приватни тужилац, одустао од кривичног гоњења или што је оштећени одустао од приједлога, а до тог одустанка је дошло на основу његовог споразума са окривљеним³⁶.

31 Види Здравко Петровић. „Право на накнаду неимовинске штете због неоправдане осуде и неоснованог лишења слободе“. *Правна мисао*, (1-2), (1985). 52-61.

32 Види Момчило Грубач. „Накнада штете за неоправдану осуду и неосновано лишење слободе у кривичном поступку“. *Правни живот*, (11-12), (1989). 1547-1562.

33 Одлуком Врховног суда Републике Хрватске, број Рев. 3022/90 од 23. маја 1991. године, изражено је становиште да “не припада право на накнаду штете због неоснованог лишења слободе лицу против којег је одбијена оптужба, али је као учиниоцу кривичног дјела изречена мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења на слободи”.

34 Види Јасмина Киурски. „Накнада штете лицима неосновано лишеним слободе“. *Правни живот*, (9), (1997). 573-585.

35 Види Божидар Вујичић. „Накнада штете због повреде части лажним пријављивањем за кривично дјело“. *Избор судске праксе*, (2), (1997). 22-26.

36 Види Момчило Грубач. „Процесноправне гаранције личне слободе грађана“. *Правни*

У случају доношења судске пресуде за више извршених кривичних дјела у стицају, право на накнаду штете може се односити и само на поједина кривична дјела у погледу којих су испуњени услови за признање накнаде³⁷.

3.2. Поступак за накнаду штете

Лице које је било неосновано лишено слободе или је било неосновано осуђено, своје право на накнаду штете остварује у одговарајућем поступку. Оно има двојаки карактер и то као³⁸: (1) управни (административни) поступак пред органом управе који је примаран³⁹ и (2) судски поступак пред парничним судом који је секундаран, супсидијаран.⁴⁰

Прије подношења надлежном суду тужбе за накнаду штете⁴¹ оштећени (неосновано лишени слободе или неосновано осуђени) је дужан да поднесе захтјев министарству надлежном за послове правосуђа (Министарство правде Републике Србије) ради постизања споразума о постојању штете и врсти и висини њене накнаде (члан 588 Законика о кривичном поступку)⁴². О захтјеву за накнаду штете одлучује посебна Комисија за накнаду штете

живот, (9), (1998). 462-472.

37 Види Владимир Бајер. *Југословенско кривично процесно право*. (Загреб: 1980). 428-431.

38 Види Јасмина Киурски. „Накнада штете лицима неосновано лишеним слободе“, *Правни живот*, (9), (1997). 573-587.

39 Европски суд за људска права сматра да прописивање обавезног покушаја нагодбе у националном праву прије подношења тужбе суду не крши конвенцијско право на приступ суду из члана 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода јер то право државе могу ограничити на начин који не нарушава његову “срж” (*very essence*), тј. да као и код других конвенцијских права, ограничење пропишу у легитимном циљу, уз разуман степен сразмјерности између ограничавајућег средства и прописаног циља (пресуда од 12. јула 2001. године у предмету *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, § 44 - доступно на www.cgerli.org/index.php?id=52&tx_vmdocumentssearch...).

40 У основи исти поступак прописују и закони о кривичном поступку који се примјењују у Босни и Херцеговини. У предмету број АП 696/04 Уставни суд БиХ је сматрао да ниједан други поступак за накнаду штете није ефикасан лијек.

41 Види Драгослав Вујаклија. „Накнада штете причињене неоправданом осудом и неоснованим лишењем слободе“, *Правни живот*, (12), (1982). 1301-1311.

42 Види Саша Кнежевић. „Права неосновано притворених лица на накнаду штете у свјетлу Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода“, *Европско законодавство*, (3), (2003). 13-20.

Министарства правде Републике Србије.

Ако захтјев за накнаду штете не буде усвојен или Комисија за накнаду штете не одлучи о захтјеву у року од три мјесеца од дана када је захтјев поднијет, оштећени може надлежном суду поднијети тужбу за накнаду штете (члан 589 Законика о кривичном поступку)⁴³. Такође, ако је постигнут споразум између оштећеног и Министарства правде само у погледу дијела захтјева, тужба за накнаду штете се може поднијети у односу на преостали дио захтјева⁴⁴. У сваком случају, док траје управни поступак пред Комисијом за накнаду штете, не тече рок застарјелости права на накнаду штете.

Са цјелокупним или дјелимичним захтјевом за накнаду проузроковане штете, оштећени се обраћа тужбом надлежном суду. Тужба за накнаду штете⁴⁵ подноси се против Републике Србије. Поред оштећеног, право на накнаду штете имају и његови насљедници (члан 590 Законика о кривичном поступку). Насљедници оштећеног⁴⁶ насљеђују само право оштећеног на накнаду имовинске штете, а ако је оштећени већ истакао такав захтјев, насљедници могу наставити поступак само у границама које су већ постављене у захтјеву за накнаду имовинске штете. Такође, насљедници оштећеног могу послје његове смрти да наставе поступак за накнаду штете ако је оштећени умро прије истека рока застарјелости, под условом да се од захтјева за накнаду штете претходно није одрекао, и то у складу са правилима о накнади штете која су прописана Законом о облигационим односима⁴⁷.

Право на накнаду штете застаријева у току од три године од дана правноснажности првостепене одбијајуће или ослобађајуће пресуде, односно правноснажности првостепеног рјешења којим је поступак обустављен или је оптужба одбијена, а ако је поводом жалбе рјешавао апелациони суд - од дана пријема одлуке апелационог суда (члан 591 Законика о кривичном поступку).

43 Види Душко Перовић. Накнада штете због неоснованог лишења слободе. *Избор судске праксе*, (3), (1995). 85-89.

44 Види Саша Кнежевић. „Право неосновано притворених лица на накнаду штете“. *Правни живот*, (10), (2002). 709-721.

45 Види Здравко Петровић. „Накнада штете због неоправдано проведеног кривичног поступка“. *Наша законитост*, (7-8), (1988). 889-895.

46 Види Саша Кнежевић. „Отклањање штетних посљедица неосноване примјене кривичне репресије у сфери насљедноправних односа“. *Правни живот*, (10), (2003). 239-246.

47 “Службени лист СФРЈ” бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, “Службени лист СРЈ” број 31/93 и “Службени лист СЦГ” број 1/03 - Уставна повеља.

4. ПОСТУПАК ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА НА МОРАЛНО ЗАДОВОЉЕЊЕ

Лице које је било неосновано лишено слободе или неосновано осуђено има и право на морално задовољење (члан 592 Законика о кривичном поступку). Наиме, ако је случај на који се односи неосновано лишење слободе или неоснована осуда (кривична ствар - кривични предмет) неког лица био за вријеме трајања кривичног поступка приказиван преко средстава јавног информисања и тиме био повријеђен углед тог лица, суд на његов захтјев, објављује у средству јавног информисања саопштење о одлуци из које произилази неоснованост лишења слободе, односно неоснованост осуде тог лица. То је тзв. морална рехабилитација⁴⁸. Ако случај није био приказиван преко средстава јавног информисања, овакво саопштење се, на захтјев лица неосновано лишеног слободе или неосновано осуђеног, доставља државном и другом органу, предузећу и другом правном или физичком лицу код кога је то лице у радном односу. При томе, Законик о кривичном поступку изричито одређује да се овај захтјев осуђеног може поднијети и ако није поднесен захтјев за накнаду штете.

Послије смрти осуђеног лица право на подношење захтјева за морално задовољење припада његовом брачном другу, лицу са којим је оно живјело у ванбрачној или другој трајној заједници живота, дјечи, родитељима, браћи и сестрама. Овај захтјев се може поднијети и када је поводом ванредног правног лијека измијењена правна квалификација пресуђеног кривичног дјела, ако је усљед правне квалификације у ранијој пресуди био теже повријеђен углед осуђеног⁴⁹. Захтјев за остваривање права на морално задовољење⁵⁰ се подноси у року од шест мјесеци суду који је у кривичном поступку судио у првом степену (члан 593 Законика о кривичном поступку). О поднијетом захтјеву одлучује вијеће суда (члан 21 став 4 Законика о кривичном поступку).

48 Види Александар Стајић. „Рехабилитација у југословенском кривичном праву“. *Правна мисао*, (5-6), (1987). 5-10.

49 Види Здравко Петровић. „Накнада нематеријалне штете због неоправдане осуде и неоснованог лишења слободе“. *Билтен правне службе ЈНА*, (2), (1986). 32-38.

50 Види Здравко Петровић. „Право на накнаду неимовинске штете због неоправдане осуде и неоснованог лишења слободе“. *Правна мисао*, (1-2), (1985). 52-59.

5. ПОСТУПАК ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА НА ПРИЗНАВАЊЕ РАДНОГ СТАЖА ИЛИ СТАЖА ОСИГУРАЊА

Посљедње право које припада лицу које је било неосновано лишено слободе или неосновано осуђено јесте право на признавање радног стажа или стажа осигурања (члан 594 Законика о кривичном поступку). Наиме, лицу коме је због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде престао радни однос или својство осигураника социјалног осигурања, признаје се радни стаж, односно стаж осигурања као да је било на раду за све вријеме за које је због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде стаж изгубило⁵¹. У тај стаж се обавезно урачунава и вријеме незапослености до којег је дошло због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде, а које није настало кривицом тог лица.

Законик је изричито одредио поступак за остваривање ових права по основу рада (члан 595)⁵². Према овом законском рјешењу, приликом сваког рјешавања о праву на које утиче дужина радног стажа, односно стажа осигурања, надлежни орган или организација су обавезни да узму у обзир и стаж који је оштећеном лицу признат на овај начин. Ако, пак, орган или организација не узму у обзир признати радни стаж или стаж осигурања, оштећени може да захтијева да надлежни суд утврди да је признавање овог времена наступило по сили закона. У овом случају тужба се подноси против органа или организације који оспоравају признати стаж и против Републике Србије.

На захтјев органа, односно организације код које се право на радни стаж, односно стаж осигурања остварује, исплаћује се из буџетских средстава прописани износ доприноса за вријеме за које је стаж признат лицу које је било неосновано лишено слободе или неосновано осуђено. Стаж осигурања који је признат на овај начин се у цјелини урачунава у пензијски стаж овог лица.

51 Види Саша Кнежевић. „Отклањање штетних посљедица неосноване осуде и неоснованог лишења слободе у сфери радних односа и социјалног осигурања“, у *Зборник Правног факултета у Нишу*, (Ниш: 2000-2001). 198-208.

52 Види Саша Кнежевић. „Успостављање права из радног односа и социјалног осигурања неосновано осуђеним или неосновано лишеним слободе“, у *Зборник радова „Тенденције у развоју радног и социјалног права“*, (Београд: 2005). 173-181.

6. ПОСТУПАК ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА НЕОПРАВДАНО КАЖЊЕНОГ У ПРЕКРШАЈНОМ ПОСТУПКУ

На сличан начин, као и у кривичном процесном праву, Закон о прекршајима Републике Србије⁵³ из 2013. године, у глави XXXIV, познаје посебну врсту прекршајног поступка под називом „Поступак за накнаду штете и враћање новчаног износа због неоправданог кажњавања“⁵⁴.

Као неоправдано кажњено лице у прекршајном поступку⁵⁵, у смислу члана 301 Закона о прекршајима, сматра се лице коме је правноснажном пресудом била изречена прекршајна казна, заштитна мјера или васпитна мјера, а поводом ванредног правног лијека је нови прекршајни поступак правноснажно обустављен или је окончан ослобађајућом пресудом, осим у сљедећим случајевима: (1) ако је прекршајни поступак обустављен због тога што је у новом поступку поводом ванредног правног лијека оштећени као подносилац захтјева одустао од захтјева за покретање прекршајног поступка, а на основу споразума са кажњеним, (2) ако је нови прекршајни поступак обустављен због застарјелости покретања и вођења поступка до кога је дошло због недоступности кажњеног и (3) ако је кажњени својим лажним признањем или на други начин намјерно проузроковао своје кажњавање, осим ако на то није био принуђен.

Лице које је било неосновано лишено слободе има првенствено право на накнаду причињене материјалне и нематеријалне штете (члан 302 Закона о прекршајима). Заправо, право на накнаду штете имају сљедећа лица: (1) према коме је одређено извршење прекршајне санкције прије правноснажности пресуде, ако у жалбеном поступку дође до обуставе прекршајног поступка или до његовог ослобођења од прекршајне одговорности, (2) које је било задржано, а прекршајни поступак према њему није уопште покренут или је покренути поступак касније обустављен, али не из сљедећих разлога: а) ако је нови прекршајни поступак обустављен због застарјелости покретања и вођења поступка до кога је дошло због недоступности кажњеног и б) ако је кажњени својим лажним признањем или на други начин намјерно проузроковао своје кажњавање, осим ако на то није био принуђен или је лице ослобођено од прекршајне одговорности из законом предвиђе-

53 “Службени гласник Републике Србије“ број 65/13. У даљем тексту: Закон о прекршајима.

54 Драган Јовашевић. *Прекршајно право*. (Ниш: 2012). 168 и 169.

55 Ђорђе Ђорђевић. *Прекршајно право*. (Београд: 2014). 351.

них разлога, (3) које је издржало казну затвора, па му је поводом ванредног правног лијека или поводом жалбе која је изјављена против пресуде којом је одређено извршење пресуде прије њене правноснажности - изречена казна затвора краћа од казне коју је издржало или је изречена прекршајна санкција која се не састоји у лишењу слободе и (4) које је неосновано задржано дуже него што то закон дозвољава⁵⁶. При томе је Закон о прекршајима изричито одредио да лице које је својим недозвољеним поступцима проузроковало властито лишење слободе, нема право на накнаду штете (јер нико не може да има користи од злоупотребе права).

Право неоправдано кажњеног лица да тражи накнаду штете застаријева за три године од дана извршења изречене казне, односно другог облика лишења слободе (члан 305 Закона о прекршајима). Ова се застарјелост прекида подношењем захтјева за накнаду штете ради постизања споразума о постојању штете и њеном износу (висини накаде) Министарству правде, на исти начин и у поступку који је идентичан са поступком за накнаду штете лица које је неосновано лишено слободе или неосновано осуђено у кривичном поступку. О поднијетом захтјеву одлучује посебно формирана комисија. Ако до споразума о накнади и висини штете између неоправдано кажњеног лица и Министарства правде не дође у року од два мјесеца од дана пријема захтјева, оштећено лице може поднијети надлежном парничном суду тужбу за накнаду штете против Републике Србије (члан 306 Закона о прекршајима). На исти начин оштећени може да поступи и у случају када надлежни орган управе одбије захтјев за накнаду штете или у року од два мјесеца уопште не донесе рјешење о поднијетом захтјеву.

Ако је захтјев за накнаду штете поднијело неоправдано кажњено лице, послје његове смрти његови насљедници могу продужити започети поступак за остваривање овог захтјева у року од три мјесеца од дана смрти неоправдано кажњеног лица. Насљедници у овом случају имају само право на накнаду материјалне штете. Но, у случају да се неоправдано кажњено лице за живота одрекло права за накнаду штете, послје његове смрти - такав захтјев се више уопште не може поднијети од стране његових насљедника.

⁵⁶ Предраг Димитријевић и Драган Јовашевић. *Прекршајно право*. (Београд: 2005). 278 и 279.

7. ЗАКЉУЧАК

Казнени (кривични и прекршајни) поступци имају за циљ да законито и у цјелини ријеше казнену (кривичну и прекршајну) ствар и да учиниоцу кажњивог дјела изрекну заслужену кривичну санкцију, у највећем броју случајева - казну. Казна је основна мјера друштвене реакције према учиниоцима казних дјела. Она се састоји у одузимању или ограничавању слобода и права учиниоцу казног дјела за одређено вријеме које је наведено у пресуди суда. Међутим, могуће је, између осталог, да у поступку по ванредним правним лијековима претходна правноснажна осуда или изречена казна буду укинута, односно опозване. Тада постоји лице које је неоправдано осуђено или неосновано кажњено, односно лице које је неосновано лишено слободе. Таквом лицу закони из области кривичног и прекршајног права дају могућност остварења нарушених права усљед изречене осуде. При томе, закон одређује појам, врсте и начин остваривања ових права, поступак пред органом управе (Министарством правде), односно парничним судом у коме лице које је неоправдано осуђено, неосновано кажњено или неосновано лишено слободе може остваривати законом тачно одређена права, рокове и круг лица који имају ову могућност.

Academician Miodrag N. Simović⁵⁷
Dragan Jovašević⁵⁸

PROTECTION OF RIGHTS OF ILL-FOUNDEDLY CONVICTED PERSON AND PERSON GROUNDLESSLY DETAINED IN CRIMINAL AND PETTY OFFENCE LEGISLATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: *As a result of a criminal offense or petty offence, application of penal (criminal or petty offence) sanctions against its perpetrator occurs. They usually consist of deprivation or restriction of the right of the convicted person - the right to freedom of movement - for some time, as determined by the court judgment. But it is possible that the previously imposed penalty sanctions is revoked later in the proceedings on extraordinary remedies. It is the case of a ill-foundedly convicted (in criminal law) or ill-foundedly punished (in the petty offence law) of a person. Certain rights, aimed at protection of his rights and freedoms, consisting of complete or partial removal of all harmful consequences of prior conviction or sentence imposed, belong to such a person. And this paper is about the concept, characteristics, manner and procedure of exercising the right of persons ill-foundedly convicted and groundlessly detained in a criminal or ill-foundedly penalized in petty offence procedure.*

Key words: *unjust conviction, unjust sentence, convicted person, the law, compensation of damage, moral satisfaction, the court.*

57 Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka, Corresponding Member of the Academy of Sciences and Art of Bosnia and Herzegovina, Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences and Active Member of the European Academy of Sciences and Arts.

58 Full Professor of the Faculty of Law, Nis.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бајер, Владимир. *Југословенско кривично процесно право*. Загреб, 1980.
2. Васиљевић, Тихомир и Момчило Грубач. *Коментар Законика о кривичном поступку*. Београд, 2014.
3. Весел, Јосип. *Накнада за неоправдано одређени притвор и истражни затвор*. Љубљана, 1927.
4. Вујаклија, Драгослав. „Друштвена рехабилитација лица која су неоправдано осуђена и неосновано лишена слободе“. *Југословенска ревија за криминологију и кривично право, (1-2)*, Београд, 1983.
5. Вујичић, Божидар. „Накнада штете због повреде части лажним пријављивањем за кривично дјело“. *Избор судске праксе, (2)*, Београд, 1997.
6. Грубач, Момчило. *Накнада штете за неоправдану осуду и неосновано лишење слободе*. Београд, 1979.
7. Димитријевић, Драгољуб. *Кривично процесно право*. Београд, 1971.
8. Димитријевић, Предраг и Јовашевић, Драган. *Прекршајно право*. Београд, 2005.
9. Ђорђевић, Ђорђе. *Прекршајно право*. Београд, 2014.
10. Israel, Jerold, Kamisar, Yale, La Fave, Wayne. *Criminal Procedure and the Constitution: Leading Supreme Court Cases and Introductory Text*. St. Paul, MN: West Publishing, 2003.
11. Иванчевић, Велимир. Одговорност државе за штету нанесену грађанима противправним понашањем службених особа. *Наша законитост, (1-2)*, Загреб, (1964).
12. Јовашевић, Драган. *Кривични законик Републике Србије са коментаром*. Београд, 2003.
13. Јовашевић, Драган. *Кривично право, Општи дио*. Ниш, 2012.
14. Јовашевић, Драган. *Прекршајно право*. Ниш, 2012.
15. Јовашевић, Драган и Вељко Икановић. *Кривично право Републике Српске, Општи дио*. Бања Лука, 2012.

16. Јовашевић, Драган и Вељко Икановић. *Кривично процесно право*. Бања Лука, 2016.
17. **Kadish, Sanford, Schulhofer, Stephen. *Criminal Law and Its Processes: Cases and Materials (Aspen Casebook Series), 9th Edition. Wolters Kluwer, 2012.***
18. Кавран, Драгољуб. „Одговорност за штету нанијету радом управе у упоредном праву са посебним освртом на англосаксонско право“. *Правни живот, том II, (11-12)*, Београд, (1992).
19. Кнежевић, Саша. „Права неосновано притворених лица на накнаду штете у свјетлу Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода“. *Европско законодавство, (3)*, Београд, (2003).
20. Кнежевић, Саша. „Право неосновано притворених лица на накнаду штете“. *Правни живот, (10)*, Београд, (2002).
21. Кнежевић, Саша. „Отклањање штетних посљедица неосноване примјене кривичне репресије у сфери наслједноправних односа“. *Правни живот, (10)*, Београд, (2003).
22. Кнежевић, Саша. „Отклањање штетних посљедица неосноване осуде и неоснованог лишења слободe у сфери радних односа и социјалног осигурања“. *Зборник Правног факултета у Нишу, Ниш, (2000-2001)*.
23. Кнежевић, Саша. „Успостављање права из радног односа и социјалног осигурања неосновано осуђеним или неосновано лишеним слободe“. *Зборник радова „Тенденције у развоју радног и социјалног права“, Београд, (2005)*.
24. Кларић, Петар. „Нематеријална штета у њемачком грађанском праву“. *Зборник Правног факултета у Загребу, 40 (5-6)*, Загреб, (1990).
25. Крапац, Давор. *Казнено процесно право, прва књига: Институције, 3. издање*. Загреб: Народне новине, 2007.
26. Крапац, Давор и Сњежана Багић. „Право на накнаду штете због неправдане осуде или због неутемељеног хапшења или притварања, те његова савремена уставноправна и казненоправна регулација“. *Зборник Правног факултета у Загребу, Vol. 62, No. 5-6*, Загреб, (2012).
27. Kühne, Hans-Heiner. *Strafprozessrecht*. Heidelberg: C. F. Müller, 2007.
28. Крбек, Иво. *Одговорност државе за штету*. Загреб: Југословенска

- академија наука и умјетности, Загреб, 300 књ, књ. V(1954).
29. Киурски, Јасмина. *Накнада штете лицима неосновано лишеним слободе*. Београд: Правни живот, (9), (1997).
30. Мрвић - Петровић, Наташа, Михаиловић, Н., Петровић, Здравко. *Вануговорна одговорност државе за штету причињену њеним грађанима*. Београд: Војноиздавачки завод и Институт за упоредно право, Београд(2003).
31. Мрвић-Петровић, Наташа, Петровић, Здравко. *Накнада штете због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде у страним законодавствима*. Београд: Страни правни живот, (3), (2010).
32. Перовић, Душко. *Накнада штете због неоснованог лишења слободе*. Београд: Избор судске праксе, (3), (1995).
33. Петровић, Борислав., Јовашевић, Драгана., Ферхатовић, Амила. *Кривично право I*. Сарајево. (2015).
34. Петровић, Здравко. *Право на накнаду неимовинске штете због неоправдане осуде и неоснованог лишења слободе*. Сарајево: Правна мисао, (1-2), (1985).
35. Петровић, Здравко. *Накнада штете због неоправдано проведеног кривичног поступка*. Загреб: Наша законитост, (7-8), (1988).
36. Петровић, Здравко. *Накнада нематеријалне штете због неоправдане осуде и неоснованог лишења слободе*. Београд: Билтен правне службе ЈНА, (2). (1986).
37. Симовић, Миодраг, Симовић, Владимир. *Кривично процесно право, Посебни дио*. Источно Сарајево. (2013).
38. Станковић, Драго. *О рехабилитацији невинно осуђених због политичких деликата*. Београд: Безбједност и друштвена самозаштита, (4). (1987).
39. Спаић, Војислав. *Питање накнаде неимовинске штете у нашем праву*. Београд: Архив за правне и друштвене науке. 1953, (1-2), (1953).
40. Степановић, Милан. *Рехабилитација, брисање осуде и услови за давање података из казнене евиденције*. Београд: Безбједност, (3) (1977).
41. Стајић, Александар. *Рехабилитација у југословенском кривичном праву*. Сарајево: Правна мисао, (5-6), (1987).

42. Trechsel, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford. Oxford University Press. (2006).
43. Златановић, Свезозар. *Поступак за накнаду штете, рехабилитацију и остваривање других права лица неоправдано осуђених и неосновано лишених слободе*. Београд: Судска пракса, (7-8). (1996).
44. Црнић, Ивица. *Одговорност државе за штету. II. измијењено и допуњено издање, коментари, судска пракса, прописи, абеледно казалo појмова*. Загреб: Информатор. 2010.
45. Црнић, Јадранко. *Накнада штете особама неоправдано осуђеним и неосновано лишеним слободе*. Загреб: Информатор, Мале странице, 1975.
46. Чувељак, Јелена. *Накнада штете због неоправдане осуде и неутемељеног лишења слободе*. Доступно на <http://www.pravnadatoteka.hr>.
47. Weissbrodt, David. *The Right to a Fair Trial: Articles 8, 10 and 11 of the UDHR*. The Hague: M. Nijhoff Publishers. 2001.